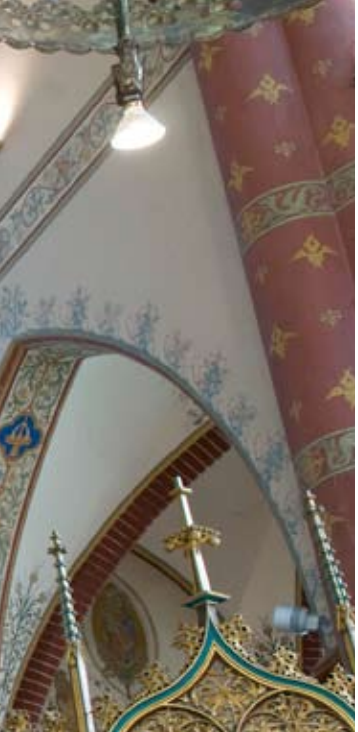

ST. NICOLAASKERK JUTFAAS

EEN KERK OP EEN LANDGOED De parochie van Jutfaas kwam met het Bernulphusgilde in aanraking toen Gerard van Heukelum er in 1873 werd benoemd tot pastoor. Op dat moment was de schuurkerk uit 1688 nog in gebruik, maar het kerkbestuur had voordelig de buitenplaats Zwanenburg aan kunnen kopen van de weduwe van een gemeenteraadslid. Op die plek zou een nieuwe kerk worden gebouwd. Het hek van de voormalige buitenplaats biedt nog steeds toegang tot het kerkerrein. Pastoor Van Heukelum liet het uit omstreeks 1633 daterende huis grondig restaureren en nam het in gebruik als pastorie. Zijn benoeming gaf de nieuwbouwplannen een flinke impuls. De pastoor gaf Tepe de opdracht voor de bouw van een 'echte Nederlandse dorpskerk'. Het gereserveerde bedrag voor een nieuwe pastorie kon worden aangewend voor de bouw van een kerktoren. In de collectie van het Museum Catharijneconvent bevindt zich een door Tepe gesigioneerde ontwerp-tekening voor een kerk. Het is duidelijk de kerk van Jutfaas, ook al verschilt een aantal details. Het omringende landschap is een geromantiseerd beeld van de werkelijkheid. Op de achtergrond wordt weliswaar een riviertje weergegeven met een zeilbootje, maar de verre oevers zijn veel heuvelachtiger dan het platte polderland rondom Jutfaas en op één van de heuvels prijkt zelfs een ruïne! Het ontwerp werd op Valentijnsdag 1874 aanbesteed en op 11 mei het jaar erna kon het gebouw plechtig worden ingewijd door aartsbisschop Schaepman.

NIETS DAN BAKSTEEN De Nicolaaskerk is ontworpen en ingericht volgens de inzichten van het Bernulphusgilde. Aan de buitenzijde is ze uit niets anders opgetrokken dan baksteen, met blauwe leien op het dak.

**BOUWJAAR 1874 - 1875 LOCATIE UTRECHTSESTRAATWEG 10 3438
AK NIEUWEGEIN (JUTFAAS) INFORMATIE [WWW.TABORPAROCHIE.
NL](http://WWW.TABORPAROCHIE.NL) OPENINGSTIJDEN DAGKAPEL EN BEGRAAFPLAATS ELKE DAG,
BEZOEK KERK OP AFSpraak**

Zelfs de steunberen zijn met leien gedekt, een detail dat ook bij andere kerken van Tepe terugkeert. Met trots schreef de broer van de aartsbisschop, Herman Schaeppman 'noch de posten, noch de traceringen der vensters zijn van gehouwen steen, alles is baksteen, niets anders'. Zijn beschrijving van de kerk is aangevuld met een uitleg van pastoor Van Heukelum, waarin hij de opzet, het materiaalgebruik en de symbolische betekenis van de decoraties toelicht. De kerk lag bijvoorbeeld niet met de hoofdingang, maar met het koor aan de straatweg. Hiermee werd de vergeten traditie van de oriëntatie van het koor op het oosten, die al sinds de vijfde eeuw gebruikelijk en later zelfs voorgeschreven was, nieuw leven in geblazen. Ook andere tradities werden in ere hersteld. Zo mochten in vroegchristelijke basilieken ongedoopte kerkbezoekers alleen de voorhal betreden en bevond de doopkapel zich daarom meestal niet ver van de ingang. Ook in de meeste kerken van Tepe werd de doopkapel direct naast de ingangspartij geplaatst. Aangezien de noordzijde van de kerk gold als de donkere zijde, de kant van het Heidendom, werd de doopkapel aan deze kant gebouwd.

MIDDELEEUWSE KUNST ALS VOORBEELD De hele kerk is van binnen voorzien van betekenisvolle afbeeldingen. Het zou echter nog dertig jaar duren voor het interieur geheel was voltooid. Voor de opluistering van de kerk was volgens Van Heukelum vooral Friedrich Willem Mengelberg verantwoordelijk omdat hij het 'generaal-plan der algehele versiering en bemeubeling' bedacht. Aan de uitvoering van dit interieurplan werkte een grote groep kunstenaars mee, die voor het merendeel bestond uit leden van het Bernulphusgilde. Heinrich Geuer vervaardigde de glas-in-lood ramen, Jan Hendrik Brom het edelsmeedwerk en steenhouwer Lambert te Riele het beeldhouwwerk. Verder werkten onder andere schilder Gerard Jansen van Zevenaar, kunstschilder Albert Kniep en schrijnwerker Dirk van Kent aan de aankleding. In zijn hierboven aangehaalde toelichting noemt Van Heukelum van bijna alle kerkonderdelen het oude, vaak middeleeuwse voorbeeld dat, zoals hij het zo mooi uitdrukt 'het motief had aangereikt' waarnaar de kunstenaars dienden te werken en waar naar zijn eigen zeggen soms zelfs enige verbeteringen in aan werden gebracht. Voor het ontwerp van de vloer liet Mengelberg zich bijvoorbeeld inspireren door de tegelvloer in de schatkamer van de kathedraal van St. Omer in België. De tegels werden gemaakt door de nog altijd befaamde firma Villeroy & Boch uit Duitsland. Veel van de vijftiende- en zestiende-eeuwse kunststukken die als voorbeeld werden

gebruikt kwamen uit de privé-collectie van Van Heukelum, een verwoed kunstverzamelaar. Een groot deel daarvan is opgenomen in de collectie van het Aartsbisschoppelijke Museum (tegenwoordig Museum Catharijneconvent), maar sommige werken kregen een plekje in 'zijn' kerk in Jutfaas. Een belangrijke aanwinst was het laatgotische orgelfront. De orgelkas dateert uit het eerste kwart van de zestiende eeuw en stond tot 1871 in de Nieuwezijdskapel in Amsterdam. Daarna werd het aangekocht door de firma Maarschalkerweerd, die het orgel op aanwijzingen van Mengelberg restaureerde. De gotische vormen en kleuren hebben de toon gezet voor de inrichting en kleurstelling van de rest van de kerk.

MEER SYMBOLIEK De symboliek van de kerk begint bij binnenkomst door de hoofdingang. Op de vloer van het ingangsportaal is een labyrint afgebeeld. Dit is geen doolhof, maar een pad dat slechts op één manier bewandeld kan worden. In sommige middeleeuwse kathedralen, zoals in Chartres, is op de kerkvloer eveneens een labyrint te vinden. De betekenis is niet te achterhalen uit antieke of middeleeuwse teksten, maar is hier opgevat als de overwinning van de dood door Christus. In het centrum staat geschreven 'per crucem ad coronam' (via het kruis naar de bekroning). De gelovigen liepen deze labyrintische 'wegen van inkeer' als symbolische pelgrimstocht naar Jeruzalem.

Voordat de extra verdiepingvloer in de toren werd aangebracht, waren direct na het betreden van het voorportaal voorstellingen zichtbaar van de zeven dagen van de Schepping. Ze zijn in de boog naar de hoofdruimte (schip) afgebeeld. Nu worden ze door een nieuwe vloer aan het oog onttrokken. Net als in bijna elke kerk van Tepe bevindt zich langs de zijmuren een reeks afbeeldingen van de lijdensweg van Christus, ofwel de veertien kruisstaties. In plaats van schilderingen zijn het in Jutfaas door Mengelberg vervaardigde reliëfs van zandsteen, die in nissen zijn geplaatst. Vanuit de kerkbanken hadden de gelovigen goed zicht op deze afbeeldingen. Dat de vrouwen en mannen vroeger tijdens een kerkdienst gescheiden zaten, is nog steeds zichtbaar aan afbeeldingen in de bogen. Aan de linkerkant symboliseren in medaillons gevatte dieren de tien leeftijden van de vrouw, aan de rechterkant die van de man. Maar alle aandacht van de gelovigen moest naar het koor worden getrokken. Dáár bevond zich het hoogtepunt van de symboliek én de decoraties. Van Heukelum vergelijkt het rijke decoratieprogramma van de qua uiterlijk zo bescheiden parochiekerk zonder schroom met grote voorbeelden van de Franse gotiek; 'een

TOT IN DE JAREN ZESTIG MOCHTEN ONGEDOOPTEN NIET
IN DE GEWIJDE GROND VAN EEN KERKHOF BEGRAVEN WORDEN.
ZE WERDEN DAAROM VAAK ANONIEM ACHTER OF ONDER DE HEG
BEGRAVEN.

zoo volledige beeldcyclus als in de viering onzer kerk is aangebracht [wordt] nergens aangetroffen, zelfs niet in het hoofdportaal der kathedraal van Autun'. Vanuit de viering of kruising, waar de hoofdas en de zijarmen van het als Latijns kruis vormgegeven kerkgebouw samen komen, strekken de vier armen zich uit in de vier windrichtingen. Het gewelf waarop de vier paradijsstromen zijn afgebeeld, wordt gedragen door vier gekoppelde zuilen die de vier profeten uit het Oude Testament en de vier evangelisten uit het Nieuwe Testament voorstellen. Hun portretten zijn te zien op het gewelf. De vier symbolen van de evangelisten zijn op de zuilen zelf geschilderd. Johannes wordt weergegeven als adelaar, Marcus als leeuw, Lucas als stier en Mattheüs als engel.

BEGRAAFPLAATS Aan de noordzijde van de kerk werd tegelijk met de bouw van de kerk een begraafplaats aangelegd. Het kerkhof is ingericht met een kruisvormige padenpatroon. In *Het Gildeboek* uit 1873 werd bepleit om de dodenlantaarn opnieuw in gebruik te nemen, want ook bij nacht moest de dodenakker 'zoo veel mogelijk van het ijzingwekkende ontgaan worden'. Op de kruising in het midden van het kerkhof is inderdaad een door Tepe ontworpen dodenlantaarn geplaatst. Het is nog steeds gebruikelijk om op de dag van iemands overlijden een lichtje te ontsteken dat brandt tot na de begrafenis of crematie. De begraafplaats wordt aan twee zijden afgesloten door een muur, waardoor de indruk van een klooster- of pandhof ontstaat. Midden in de noordelijke muur is een lijk- of knekelhuisje gebouwd. In de oostelijke muur bevindt zich een grafkelder waar pastoor Van Heukelum in 1910 is begraven. Tot in de jaren zestig mochten ongedoopte kinderen niet in de gewijde grond van een kerkhof begraven worden. Ze werden daarom vaak anoniem 'achter of onder de heg' begraven. Een pastoor die zag wat een leed dit teweeg bracht, liet achter op het kerkhof de gewijde aarde weghalen, en vervangen door ongewijde aarde. Later werd de starre kerkregel geschrapt en kregen ook ongedoopte kinderen recht op een uitvaartdienst en begrafenis.

In 1939 verkeerde het voormalige landhuis Zwanenburg in zo'n slechte staat, dat het werd gesloopt en een nieuwe pastorie werd gebouwd. De kerk en het bijbehorende interieur zijn nog geheel intact en, mede dankzij de restauratie die tussen 1992 en 1998 onder leiding van Paul van Vliet plaatsvond, nog in volle glorie te bewonderen. Tijdens de laatste restauratie is ook een podium voor het altaar aangebracht.

HOOGTEPUNTEN

- 1 Middendeel van een altaarstuk uit de school van Michael Wohlgemuth, 1434-1519. Het schilderij stelt de 14 Noodhelpers voor met hun attributen.
- 2 Vijftiende-eeuws beeld van St. Nicolaas boven de deur in de zuidelijke zijbeuk.
- 3 Zestiende-eeuws orgel, geschenk van keizer Maximiliaan aan een kerk in Amsterdam.
- 4 Hoofdaltaar van Friedrich Willem Mengelberg.
- 5 Preekstoel van Mengelberg, die in tegenstelling tot die in de andere kerken uitbundig is beschilderd.
- 6 Triomfkruis waarop Christus is afgebeeld als Majestas Domini, Christus Koning. Zittend op zijn troon maakt Hij het zegenende gebaar met Zijn hand. Eronder een apostelbalk met de twaalf apostelen. Op de koorzijde van het kruis staat in het Latijn de spreuk 'de overwinnende dood is overwonnen, het leven wint, de liefde zegeviert'.
- 7 Portret van pastoor Gerard van Heukelum in de gang naar de parochie.

